

УДК 347.96

*Шулятицький Святослав Ігорович,
юрист юридичного відділу,
викладач кафедри цивільного права і процесу
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У СФЕРІ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано окремі аспекти реформування правового статусу юридичних клінік вищих навчальних закладів, а також висловлені пропозиції з приводу удосконалення окремих нормативних положень щодо статусу юридичних клінік у сфері надання безоплатної правової допомоги.

Ключові слова: юридична клініка, безоплатна правова допомога, правові послуги.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що юридичні клініки, які функціонують при вищих навчальних закладах України, щорічно на безоплатній основі надають юридичну допомогу великій кількості громадян. Незважаючи на певні законодавчі зміни щодо удосконалення правового статусу юридичних клінік, їх роль та місце у сфері надання безоплатної правової допомоги і надалі залишаються багато в чому невизначеними. Це зумовлює необхідність дослідження проблемних аспектів та перспектив реформування статусу юридичних клінік вищих навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним проблемам місця юридичних клінік у системі захисту прав і свобод людини і громадянина свої праці присвятили Н.С. Дубчак, М.В. Дулеба, А.О. Галай, В.А. Єлов, Р.С. Кацавець, С.В. Ківалов, В.М. Кравчук, М.Т. Лоджук, Ю.І. Матвєєва, В.В. Молдован, С.І. Молібог, Ю.М. Савелова, О.Л. Соколенко, В.В. Стаднік, А.П. Чернега, М.В. Удод, Ю.О. Фігель, В.П. Янишен та ін. Незважаючи на велику кількість наукових праць з означеної проблематики, слід відзначити, що питання удосконалення правового статусу юридичних клінік у сфері надання безоплатної правової допомоги потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні проблемних аспектів та перспектив реформування правового статусу юридичних клінік вищих навчальних закладів України у сфері надання безоплатної правової допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потрібно відзначити, що незважаючи на більш як двадцятирічний період діяльності юридичних клінік в Україні, їх правовий статус протягом тривалого часу залишався невизначеним.

Протягом перших десяти років після проголошення незалежності України в нашій державі були відсутні правові засади функціонування юридичних клінік. З огляду на це, більшість існуючих на теперішній час юридичних клінік створювалися за виключної ініціативи студентів, за кошти грантодавців та на базі неурядових правозахисних організацій з акцентом не на освітні (практичні) аспекти, а на соціальні (тобто з метою задоволення потреб суспільства у сфері правової допомоги та правопросвітницької діяльності) [1, с. 5].

Правовий статус юридичних клінік був нормативно визначений Наказом Міністерства освіти і науки України № 592 від 03 серпня 2006 р. «Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» (далі – Наказ МОН № 592). Відповідно до Наказу МОН № 592, юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом «Право», і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів.

Основні завдання юридичної клініки: надання студентам юридичної клініки можливості набуття навичок практичної діяльності за фахом; створення місць для проходження студентами навчальної та виробничої практики; надання громадянам соціально вразливих верств населення суспільства безоплатних юридичних консультацій; проведення заходів з правової освіти населення; забезпечення можливості спілкування студентів під час навчального процесу з фахівцями-практиками судових і правоохоронних органів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування з питань їх діяльності; створення ефективного механізму обміну інформацією між населенням, засобами масової інформації та юридичною клінікою, що дозволить оперативно реагувати на практичні потреби громадян.

Юридична клініка діє за принципами: поваги до права, справедливості, людської гідності; спрямованості на захист прав і свобод людини; гуманізму; законності та верховенства права; об'єктивності; безоплатності надання правової допомоги; конфіденційності; компетентності та добросовісності [4].

Позитивним кроком на шляху до удосконалення статусу юридичних клінік є прийняття 01 липня 2014 р. нового Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII. У п. 2 ч. 7 ст. 33 даного Закону закріплено положення про те, що юридичні клініки можуть бути структурними підрозділами вищого навчального закладу [3]. Таким чином, вперше на рівні закону, а не підзаконного нормативного акту, закріплено правовий статус юридичної клініки.

Важливе значення для удосконалення та конкретизації діяльності юридичних клінік мають Стандарти діяльності юридичних клінік України, схвалені Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України (протокол № 2 від 19 червня 2014 року), метою розроблення і впровадження яких є забезпечення: уніфікованої моделі організаційної структури юридичної клініки; єдиних підходів до організації діяльності юридичної клініки та її персоналу; навчального процесу з метою підготовки студентів до практичної діяльності; доступу студентів-правників до практики під час навчання; своєчасного надання в необхідному обсязі якісної безоплатної правової допомоги; організації та проведення правопросвітньої роботи [7].

У квітні-травні 2017 р. Міністерство освіти і науки України запропонувало до громадського обговорення проект нового «Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу» (далі – Проект Положення), який був розроблений у тісній співпраці з представниками провідних вітчизняних юридичних клінік.

Слід відзначити, що вищезгаданий проект містить ряд прогресивних ідей щодо реформування правового статусу юридичних клінік. Так, пункт 2 Проекту Положення міститься наступне визначення: «юридична клініка – це структурний підрозділ вищого навчального закладу України, що здійснює підготовку фахівців у галузі знань «Право», утворений як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів шляхом надання правової допомоги та здійснення правопросвітньої діяльності». Даним визначенням, яке було запозичене зі Стандартів діяльності юридичних

клінік України, деталізуються два основні види практичного навчання студентів – надання правової допомоги та правопросвітня діяльність.

Позитивним у Проекті Положення є визначення у пункті 5 навчальної та соціальної функцій юридичної клініки. Так, навчальна функція – це зосередження діяльності на практичне спрямування навчання, формування з учасників юридичної клініки фахівців-юристів, які оволоділи конкретними професійними навичками, не потребують додаткової адаптації до професійної діяльності; соціальна функція – це задоволення потреб суспільства у доступній юридичній інформації та правовій допомозі, підвищення професійної відповідальності юристів. Навчальна функція є первинною для юридичної клініки.

Пункт 6 Проекту Положення визначає, що діяльність юридичних клінік ґрунтується на принципі безоплатності надання правової допомоги.

Таким чином, навіть поверхневий аналіз чинного законодавства, Проекту Положення, а також напрацювань спільноти юридичних клінік України дозволяє зробити висновок, що надання безоплатної правової допомоги є одним з основних завдань та принципів їх діяльності.

Щодо права на безоплатну правову допомогу, то воно закріплене у ст. 59 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

02 червня 2011 р. було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон № 3460-VI), яким визначено зміст права на правову допомогу, порядок його реалізації, підстави і порядок надання безоплатної правової допомоги, державні гарантії щодо надання безоплатної правової допомоги, повноваження органів виконавчої влади у зазначеній сфері, порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з питань безоплатної правової допомоги [2]. Вказаний закон набрав чинності 09 липня 2011 р.

Закон № 3460-VI містить визначення таких термінів як «безоплатна правова допомога», «право на безоплатну правову допомогу», «правові послуги». *Право на безоплатну правову допомогу* – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених Законом України «Про безоплатну правову допомогу».

Безоплатна правова допомога – правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Правові послуги – надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Законом № 3460-VI визначено коло суб'єктів надання безоплатної правової допомоги (первинної та вторинної).

Суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є: 1) органи виконавчої влади; 2) органи місцевого самоврядування; 3) фізичні та юридичні особи приватного права; 4) спеціалізовані установи.

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Разом з тим, визначаючи коло суб'єктів надання безоплатної правової допомоги, законодавець не включив до їх числа юридичні клініки, які на момент прийняття даного закону були створені та успішно функціонували в більшості вищих навчальних закладів України, які готували юристів.

Законодавець не врахував і тих обставин, що Наказ МОН № 592 від 03 серпня 2006 р. було прийнято з метою створення належних умов для набуття громадянами необхідного обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, надання безоплатної правової допомоги особам, які потребують соціального захисту та підтримки, а також отримання студентами старших курсів юридичних спеціальностей практичних навичок юриста, що прямо впливає з преамбули вищезгаданого наказу.

Тобто в даному наказі, ще задовго до прийняття профільного Закону «Про безоплатну правову допомогу», на юридичні клініки було покладено завдання надання безоплатної правової допомоги особам, які потребують соціального захисту та підтримки.

Декілька законодавчих ініціатив (законопроекти № 9502 від 25 листопада 2011 р. та № 9525 від 02 грудня 2011 р.) щодо виправлення вказаного недоліку та визначення юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної правової допомоги не увінчалися успіхом.

12 грудня 2012 р. було подано ще один законопроект № 0926 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги).

Даним законопроектом, серед іншого, було удосконалено положення щодо порядку надання безоплатної правової допомоги в юридичній клініці, зокрема пропонувалося, щоб таку первинну допомогу студенти-консультанти надавали під контролем осіб (кураторів), які мають вищу юридичну освіту, стаж діяльності в галузі права не менше двох років, а безоплатну вторинну правову допомогу студенти надавали під контролем осіб (кураторів) з числа адвокатів, які є відповідальними за проходження практичного навчання та проведення навчальної практики таких студентів у юридичній клініці, а також включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Пропонувалося також статтю 30 Закону № 3460-VI доповнити частиною третьою такого змісту: «Рішення юридичної клініки про відмову в наданні безоплатної первинної чи вторинної правової допомоги може бути оскаржено керівнику вищого навчального закладу або до суду в установленому законом порядку. Право на таке оскарження та його порядок мають бути роз'яснені особі під час її звернення до юридичної клініки» [5]. Незважаючи на достатньо детальну регламентацію діяльності юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної правової допомоги даний законопроект було відкликано 27 листопада 2014 р.

На перший погляд, у зв'язку з розвитком системи безоплатної правової допомоги, відкриттям бюро правової допомоги, питання щодо конкретизації статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної правової допомоги може видатися не настільки важливим, однак це не так. В світлі реформування юридичної освіти України, питання удосконалення підготовки студентів-правників через їх залучення до надання безоплатної правової допомоги громадянам під час навчання, є особливо актуальним.

Так, як впливає із положень ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають лише певні категорії осіб, до прикладу, особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо середньомісячний сукупний дохід їхньої сім'ї

нижчий суми прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб, – на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону.

В той же час, юридичні клініки мають можливість надавати безоплатну правову допомогу і тим громадянам, які не підпадають під визначені критерії, наприклад, у справах, які становлять навчальний інтерес для юридичної клініки. Пунктом 2 Проекту Положення пропонується нормативно закріпити наступне визначення: «клієнт юридичної клініки – особа, яка звернулась до юридичної клініки за роз'ясненням чи захистом своїх прав, вона не має можливості заплатити за надання правової допомоги або її справа складає навчальний інтерес для юридичної клініки» [6]. Це дозволяє з одного боку набути додаткових практичних навичок студентам-консультантам при вирішенні тих чи інших правових питань, а з іншого більшій кількості громадян отримати безоплатну правову допомогу.

Разом з тим згаданий Проект Положення містить і суттєвий недолік, а саме в ньому лише один раз згадується термін «безоплатність правової допомоги», а надалі по тексту використовується лише формулювання «надання правової допомоги». На відміну від чинного Типового положення, де використовується термін «надання безоплатної правової допомоги». Дану невідповідність потрібно усунути при затвердженні остаточної редакції наказу.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що правовий статус юридичних клінік у сфері надання безоплатної правової допомоги залишається недостатньо визначеним, що зумовлює певний дисонанс у сфері надання безоплатної правової допомоги та зумовлює необхідність подальшого реформування статусу даних підрозділів вищих навчальних закладів.

Слід наголосити на доцільності включення юридичних клінік до суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги доповнивши частину першу статті 9 Закону № 3460-VI, яка містить перелік суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги, пунктом 5 такого змісту: «юридичні клініки вищих навчальних закладів». При цьому необхідно на законодавчому рівні передбачити порядок та критерії залучення юридичних клінік вищих навчальних закладів до надання безоплатної правової допомоги.

При затвердженні нового «Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу» доцільно замінити термін «надання правової допомоги» на термін «надання безоплатної правової допомоги», що дозволить виключити неоднозначне розуміння та реалізацію завдань юридичних клінік у сфері надання безоплатної правової допомоги.

Список використаних джерел

1. Молібог С. Клініки часто народжувались у жорстких сутичках із керівництвом ВНЗ / С. Молібог // Юридична газета. – 2006. – № 19 (79). – С. 5.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/1556-18>.

4. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: Наказ МОН України від 03.08.2006 № 592 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06>.
5. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги)» № 0926 від 12.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45025.
6. Проект Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/citizens/zv'yazki-z-gromadskisty/konsultacziyi-z-gromadskisty/gromadske-obgovorennya-2017.html>.
7. Стандарти діяльності юридичних клінік України, схвалені Всеукраїнським З'їздом Асоціації юридичних клінік України (протокол № 2 від 19 червня 2014 року).
8. Юридична клініка : навч. посіб. / за ред. В.А. Єлова, С.І. Молібога, Д. Г. Павленка. – К.: Школяр, 2004. – С. 293.

Шулятицький С. І. Правовые аспекты реформирования статуса юридических клиник в сфере оказания бесплатной правовой помощи в Украине

В статье проанализированы отдельные аспекты реформирования правового статуса юридических клиник высших учебных заведений, а также высказаны предложения по поводу усовершенствования отдельных нормативных положений относительно статуса юридических клиник в сфере предоставления бесплатной правовой помощи.

Ключевые слова: юридическая клиника, бесплатная правовая помощь, правовые услуги.

Shuliatytskyi S. I. The legal aspects of reforming the status of legal clinics in providing legal aid in Ukraine

The article analyzes some aspects of reforming the legal status of legal clinics in higher education institutions and made proposals concerning improvement of certain regulations regarding the status of legal clinics in providing free legal aid.

Key words: legal clinic, legal aid, legal services.

Надійшла до редакції 30 березня 2017 р.

